

КОМІСАРЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

До 70-річчя від дня народження

Головному редактору *«Українського біохімічного журналу»*, видатному вченому — біохіміку й імунологу, талановитому організатору науки, відомому громадському діячеві, академіку-секретарю Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології Національної академії наук України, директору Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України **Сергію Васильовичу Комісаренку** 9 липня 2013 р. виповнюється 70 років.

С. В. Комісаренко — дійсний член (академік) Національної академії наук України (імунологія, 1991), дійсний член (академік) Національної академії медичних наук України (імунологія, 1993), доктор біологічних наук (молекулярна біологія, біохімія), професор (біохімія), лауреат Державної премії України (1979) та премій НАН України: імені О. В. Палладіна (2003), імені І. І. Мечникова (2011).

Ім'я академіка Комісаренка добре знане в Україні та за її межами. Для української громадськості, науковців, діячів освіти і культури воно асоціюється зі славетною родиною Комісаренків — сім'єю вчених, які зробили значний внесок у розвиток сучасної біології і медицини. Сергій Васильович є гідним продовжувачем наукових традицій, започаткованих його батьком — видатним патофізіологом та ендокринологом, академіком Василем Павловичем Комісаренком, ім'ям якого названо Інститут ендокринології та обміну речовин АМН УРСР.

С. В. Комісаренко народився 9 липня 1943 року в м. Уфа. Закінчив у Києві українсько-англійську школу № 92 (1960), лікувальний факультет Київського медичного інституту ім. О. О. Богомольця з відзнакою (1966) і аспірантуру Інституту біохімії АН УРСР (1969). Одночасно навчався на вечірньому відділенні механіко-математичного факультету Київського університету (1964–1966) та на курсах французької мови (1966–1969). З 1969 до 1992 р. в Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна АН України обіймав посади молодшого,

старшого наукового співробітника, вченого секретаря, завідувача лабораторії, завідувача відділу, директора Інституту (1989–1992).

У 1974–1975 рр. С. В. Комісаренко працював в Інституті Пастера в Парижі, а в 1981 р. – в Нью-Йоркському протираковому центрі ім. Слоан-Кеттерінга.

Діапазон наукових інтересів Сергія Васильовича надзвичайно широкий. Його роботи присвячено різним галузям науки: біохімії, імунохімії, молекулярної імунології, медичної та біоорганічної хімії, фармакології тощо.

З ім'ям академіка С. В. Комісаренка насамперед пов'язано створення, становлення та подальший розвиток молекулярної імунології в нашій країні. По суті він є засновником цієї, виключно важливої, галузі сучасної біологічної науки в Україні, яка виникла на стику біохімії, молекулярної біології, імунології та медицини. Головні фундаментальні наукові досягнення ювіляра пов'язані з імунохімічними дослідженнями антигенної структури пептидів та протеїнів. Сергій Васильович разом зі своїми учнями першим у колишньому Радянському Союзі розпочав вивчення імунохімічної структури цих сполук, використовуючи методи імуноензимології та проточної цитофлуориметрії, ввів у дослідження гібридомну технологію одержання моноклональних антитіл.

У відділі молекулярної імунології Інституту біохімії ним та його учнями проведено імунохімічний аналіз фібрин(оген)у і продуктів його деградації, було знайдено раніше невідомі сайти, які беруть участь у полімеризації фібрину. Це дозволило створити сучасні діагностичні методи кількісного аналізу розчинного фібрину, фібриногену та D-D димеру для моніторингу стану системи зсідання крові та небезпеки тромбоутворення, а також на основі каліксаренів та рекомбінантних одноланцюгових антитіл запропонувати терапевтичні агенти для попередження тромбоутворення. Було проведено дослідження ролі нікотинових ацетилхолінових рецепторів (nAChR) в імунній системі. Вперше знайдено nAChR на В-лімфоцитах та на мітохондріях тварин. Отримано низку рекомбінантних антигенів, зокрема антигенів мікобактерій туберкульозу людини і великої рогатої худоби, окремих субодиниць дифтерійного токсину та рекомбінантних антитіл проти цих антигенів, що дозволило розробити сучасні діагностичні методи для аналізу туберкульозу і дифтерії. Було створено бібліотеку рекомбінантних одноланцюгових антитіл людини (потужністю 10 мільярдів специфічностей).

Отже, найвагомим здобутком у науковому житті Сергія Васильовича можна вважати те, що він був засновником в Україні нового напрямку досліджень – молекулярної імунології – і разом з ним – наукової школи, представники якої, у свою чергу, вже стали відомими вченими як у нашій країні, так і за її межами.

Під час Чорнобильської катастрофи він як справжній учений і громадянин не зміг бути стороннім спостерігачем. Питання збереження здоров'я людей, прогнозування наслідків аварії для населення не могли залишити його байдужим. За ініціативою та під керівництвом С. В. Комісаренка було проведено унікальне дослідження імунітету в людей, які працювали після аварії на Чорнобильській АЕС. За допомогою найсучасніших методів вже наприкінці 1986 року вперше було встановлено і доведено (всупереч офіційній думці, яка існувала в ті роки), що низькі дози радіації істотно пригнічують систему природного імунітету, зокрема знижують кількість та активність природних клітин-кілерів, які відповідають за протипухлинний та противірусний імунітет у людини. Саме С. Комісаренко ввів в обіг термін «Чорнобильський СНІД».

Важливою особливістю наукової діяльності С. Комісаренка є те, що її результати мають велике науково-прикладне значення. Під його керівництвом вивчено біологічну дію фосфоорганічних комплексонів-бісфосфонатів і встановлено протипухлинну та імуномодулюючу активність метилен-бісфосфонової кислоти. На її основі створено лікувальний препарат «Мебіфон», який успішно пройшов клінічні випробування, впро-

ваджений в онкологічних клініках та випускається фармоб'єднанням «ФАРМАК». Є підстави вважати, що препарат стане чи не найефективнішим вітчизняним лікарським засобом проти пухлин передміхурової залози в чоловіків і грудних залоз у жінок, а також метастазів пухлин у кісткову систему. Академік Комісаренко є ініціатором і співавтором винаходу технології одержання високоочищених і вірусобезпечних антигемофільних препаратів із крові людини. На основі бісфосфонатів та похідних вітаміну D ним також запропоновано новий препарат «Мебівід» (в першу чергу для лікування остеопорозу). А за імунохімічне дослідження протеїнів молока ще на початку своєї наукової діяльності він отримав Державну премію УРСР.

Але наукові інтереси Сергія Васильовича цим не обмежуються. Як член міжвідомчої комісії у складі РНБО України багато уваги він приділяє проблемам зменшення біозагроз у нашій державі. Він організовує міжнародні конференції і семінари з проблем біобезпеки і біозахисту. З 2005 року систематично очолює делегацію України на зустрічах експертів держав-учасниць Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення і фактично є головним вітчизняним експертом із питань біобезпеки в Україні.

Водночас із науковою роботою Сергій Васильович завжди приділяє велику увагу питанням професійної підготовки молодих науковців та науково-організаційним питанням.

До від'їзду на дипломатичну роботу за кордон у 1992 році він керував міжвідомчою програмою з імунології «Механізми імуностимуляції» (1978–1986), був організатором республіканських шкіл з молекулярної імунології, читав курс лекцій з імунохімії в Київському державному університеті (1976–1984) та з молекулярної імунології – в Київському відділенні Московського фізико-технічного інституту (1983–1990). Зараз очолює створене при Інституті біохімії відділення «Біотехнологія» кафедри біохімії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, де розпочато підготовку наукових кадрів з найактуальніших напрямів біотехнології. Він також є головним редактором журналу «Біотехнологія» (тепер «BIOTECHNOLOGIA Acta»), членом редакційної ради міжнародного журналу «Європа» (Польща) та журналу з імунофармакології (Італія), членом ради Міжнародного союзу біохіміків і молекулярних біологів (IUBMB), Федерації європейських біохімічних товариств (FEBS) та міжнародного товариства імунофармакологів (США). З 1999 р. очолює Українське біохімічне товариство. Йому належить ідея встановлення від імені Академії наук УРСР пам'ятника І.Мечникову в Інституті Пастера в Парижі (1986).

Важко уявити собі життя Сергія Васильовича без його принципової позиції громадянина і активної державної діяльності, спрямованої на становлення і розбудову незалежної України.

1990 року Верховна Рада України обрала С. В. Комісаренка заступником Голови Ради Міністрів УРСР. На цій посаді та на посаді заступника Прем'єр-міністра України з гуманітарних питань він працював до квітня 1992 року. Брав активну участь у розробці перших законів України з гуманітарних питань, зокрема про освіту, національні меншини, свободу совісті, пресу і засоби масової інформації, пенсії; ініціював прийняття Закону України «Про боротьбу зі СНІДом», організував Державний комітет із боротьби зі СНІДом, очолив урядову комісію із боротьби з цим небезпечним захворюванням. Він був головою низки урядових комітетів і комісій: з відзначення трагедії в Бабиному Яру (1990–1991), з проведення Конгресу українців (1991–1992), з гуманітарної допомоги (1992), урядової протиепідемічної комісії тощо.

У травні 1992 року С. Комісаренко був призначений першим Послом України у Великій Британії, а з 1995 року – і в Ірландії (за сумісництвом). Працюючи Послом, він максимально сприяв розвитку двосторонніх українсько-британських стосунків;

ініціював вступ України до директорату Європейського банку реконструкції та розвитку (1993), до Міжнародної морської організації (1995), ІНМАРСАТу та інших міжнародних організацій, які розташовані у Британії; організував безкоштовну передачу Україні (1995) британської антарктичної станції «Фарадей» (зараз «Академік Вернадський»); заснував у Лондоні благодійний фонд допомоги чорнобильцям (1993) та Британо-Українську торговельну палату (1997). Посол С. В. Комісаренко успішно лобював підтримку британською делегацією прийняття України до Ради Європи, ратифікацію парламентом Британії «Угоди про співробітництво між Україною та Європейським союзом» тощо. Завдяки його діяльності послом Україна отримала в Британії чотири будинки (три в Лондоні і один в Единбурзі), чим було заощаджено країною декілька мільйонів фунтів стерлінгів.

Після завершення дипломатичної роботи в квітні 1998 р. академік С. В. Комісаренко був знову обраний директором Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, а в квітні 2004 р. – дотепер членом президії Національної академії наук України та академіком-секретарем Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України.

Проте і зараз С. Комісаренко активно займається громадською і державною діяльністю. Його обрано: першим заступником голови Української Ради Миру (1999), президентом Українського біохімічного товариства (1999), президентом Українського інституту миру і демократії (2000), президентом ВГО інвалідів «Спеціальна Олімпіада України» (2002), головою наглядової ради Міжнародного фонду «Національної пам'яті України» (2007), почесним членом та членом Ради директорів «Британсько-Української торговельної палати», членом президії Національної академії медичних наук України (2010).

Указами Президента України у вересні 2007 р. та червні 2009 р. С.В. Комісаренка призначено головою Комісії з біобезпеки та біологічного захисту при Раді національної безпеки та оборони України.

Сергій Васильович – автор понад 400 наукових праць та понад 40 національних і міжнародних патентів і винаходів із біохімії та молекулярної імунології, а також численних статей, присвячених політиці і культурі України. Його роздуми з цих питань – це розмірковування небайдужої людини, громадянина з активною життєвою позицією.

Високі професійні досягнення Сергія Васильовича, його активна суспільно-політична і громадська діяльність відзначені державними нагородами: орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (2005), орденом «За Заслуги» III (1996) і II (1998) ступенів, орденом КНР «Дружба» (2012), Почесною Грамотою Верховної Ради України (2003), почесним званням «Заслужений діяч науки і техніки України» (2008). Він є почесним доктором Кінгстонського та Північно-Лондонського Університетів (1997), почесним професором Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (2010) та Інституту мікробіології і імунології ім. І. І. Мечникова НАМН України (2011), почесним членом Польського біохімічного товариства (2011). Має ранг Надзвичайного і Повноважного Посла України (1992).

У своєму рідному Інституті Сергій Васильович працює з 1966 р. Кожен, хто спілкувався з ним, вирішуючи будь-які питання – наукові, науково-організаційні, громадські або слухав виступи С. Комісаренка, відчув на собі привабливість його особистості – високоосвіченої та високообдарованої людини, яка має ґрунтовні, енциклопедичні знання з різних галузей не лише біології та медицини і взагалі природознавства, але й суспільних наук, політики, літератури, мистецтва – живопису, музики, театру, досконало володіє кількома іноземними мовами.

Цей нарис – лише штрихи до багатогранного портрету С. В. Комісаренка. Щоб дати хоч невеличке уявлення про нього як людину для тих, хто з ним мало знайомий, принагідно згадати такі більш-менш важливі деталі, звичайний перелік яких дозволить краще уявити нашого ювіляра. Він з дитинства знав англійську мову, пізніше оволодів

французькою, вивчав німецьку, латинську, польську та італійську. На початку 60-х років він був серед засновників Київського джаз-клубу та капітаном КВН – чемпіона Київського медінституту, грав у футбол за збірну Київського медінституту і команду польового спорту СРСР на першість дипломатів у Франції в 1974–1975 рр., займався академічною греблею, плаванням і підводним полюванням, тенісом і вінд-серфінгом. Він любить класичну музику, джаз та високого рівня «поп». І, нарешті, не можна не відзначити властиве йому виключно тонке почуття гумору.

Слід також наголосити, що батько виховав його не просто вмілим мисливцем, але й глибоким шанувальником та захисником Природи, невід'ємною частиною якої є і Людина. Можливо саме тому, сповідуючи філософію добра і добротності, Сергій Васильович приділяє багато уваги і особливо опікується діяльністю благодійної організації інвалідів «Спеціальна Олімпіада України», бере безпосередню участь у проведенні спортивних заходів та змагань для людей з вадами розумового розвитку як в Україні, так і за кордоном. І взагалі він завжди намагається допомогти кожному, хто потребує його підтримки та доброго слова.

У життєвій круговерті в Сергія Васильовича є час і на сім'ю – він глибоко шанує пам'ять своїх батьків, цінує брата – Ігоря Васильовича, обожнює чарівну дружину – Наталю Борисівну – та улюблену доньку Ганну. Він знаходить час і на спілкування з численними друзями, серед яких багато найвідоміших постатей в Україні та за кордоном (лауреати Нобелівської премії, державні діячі, художники, режисери, актори, співаки, поети тощо).

Отже, який він – Сергій Комісаренко? Якщо стисло, Сергій Васильович – талановитий вчений і організатор науки, відомий громадський і державний діяч, яскрава особистість, небайдужа людина, патріот України! Сучасна молодь сказала б ще так: «Дуже просунутий!» І це правда, бо навіть є певне відчуття ніяковості, коли кажеш, що йому вже 70 років. Не може бути! Це ж той самий Комісаренко, який нещодавно відвідав Антарктиду, спускається з гір на лижах, занурюється з аквалангом, грає в теніс! І головне, своє 70-річчя Сергій Васильович зустрічає в розквіті творчого натхнення, сповнений нових ідей, задумів і планів.

Нам – колективу редакції «Українського біохімічного журналу» і співробітникам Інституту біохімії просто пощастило працювати під проводом цієї непересічної Особистості.

Вельмишановний і дорогий наш Сергію Васильовичу!

Редакція «Українського біохімічного журналу», колектив співробітників Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, Українське біохімічне товариство, колеги, учні, друзі щиро вітають Вас із 70-річчям, зичать Вам міцного здоров'я, творчої наснаги ще на багато-багато років і нових наукових звершень, успіхів у благородній справі виховання молодих науковців та у громадській діяльності в ім'я зміцнення і процвітання нашої рідної України!

МНОГАЯ ВАМ ЛІТА, СЛАВНІ ЛІТА!